Берестечко

(Уривок з роману)

Король хвилювався…

Ходив великими кроками по покою, щипав борідку і, часто моргаючи очима, хмурив чоло. Затаївши глибоко усмішку на устах, що до неї, як до душі, не можна було дістатися, стояв в позі, повній пошани до короля і до самого себе, канцлер Великого княжества Литовського і розумними очима стежив за збентеженим королем.

— Та матерія о коеквації, я так думаю, не скоро скінчиться. Одні хотять від смерті святої пам'яті короля Владислава зачинати, другі від 1637 року, треті ще термін вигадують. Кожна партія інший висуває…

Король нетерпеливо махнув рукою, мов хотів сказати: що ти мені з коеквацією, коли у мене інше в голові. Радзивілл замовк.

Настала павза, переривана лиш звуками кроків короля. Ян-Казимір, видимо, рішався на щось і ніяк не міг рішитися. Почав дихати важко і сопти через ніс. Коли зупинявся на хвильку, видно було, як дрожить у нього одна нога.

Нарешті дихнув сильно — рішився — і став против канцлера. Але схвилювання свого все ж не міг здержати.

— І лежить? Нічого не говорить?

— Та… я докладно не знаю, бо я там не був, але кажуть, що майже зовсім непритомний. Не то щоб непритомний, а… без руху лежить і нічого не говорить.

"Дурна Гальшка… Чому вона не давала мені знати точно щодня? Знає ж, що у мене оцей сейм проклятий і що я нічого не годен тепер думати", — промайнуло в думці короля.

— А тестамент єсть?

— Н-не знаю… Знов кажу — я в сі справи не входжу. Але, як зачуваю, тестаменту нема. Тішаться надіями свояки, кревні, ближні й дальні, що обірвуть дещицю при спадку. Міліони ж!

— Ну, ще зачекають, — вирвалося у короля.

— Чому? Як виразної волі умираючого нема, потомства Бог дав, жінці відійде дрібничка з її посагу та з віна мужного, — а решта куда ж дінеться?

— Пане канцлере… Що я хотів вас поспитати… Пан є старий чоловік, в річах правних біглий… Зрештою, я маю повне довір'я до пана і, здається, не раз давав докази свого… своєї…

Радзивілл глибоко уклонився.

— Хіба давно було, що пан так завзято боронив прав литовських, а я, хоч і діткнуло то мене, а все ж забув і не мав урази до пана. Правда.

Радзивілл ще глибше уклонився.

Осінній сумерк западав щораз глибше. Річі губили контури і спускалися кудись вниз. Ставало тихо.

Хлопчик вніс свічі, але король крикнув на нього, аби забирався пріч разом зі своїми свічами, а сам знов почав ходити, не зважуючися вести бесіду далі.

— Я от що хотів спитати… Більша часть дібр шановного пана маршалка походить, як відомо, не з одідичення по предках, а з дарів довголітньої ласки покійного мого брата і хіба частиною з прикупна. Оскільки ж кревні Казановського мають право претензій до маєтку маршалка? Мені здається, жодного права не мають… Мені здається, чоловік в такім положенні, як Казановський, може зробити зі своїм маєтком що хоче… Буквально що хоче…

— Цілком слушно, ваша королівська моць. Маршалок може записати своє добро буквально кому хоче, але… Але ж треба записати, а пан Казановський лежить без руху. Значить, пропало. Як ще знайдеться писаний тестамент, то добре, — станеться бодай після волі покійного. А як ні — розшарпають великанську фортуну всі, кому тільки не лінь буде протягти руку і довести якесь покревенство з паном маршалком.

Помимо того, що майже зовсім уже не було нічого видно, Радзивілл чув яскраво, що схвилювання короля досягає найвищої гостроти. Чув се і підсипав олію.

— А тестамента, певно, нема, бо про обляти я щось не чув. Пан маршалок хоч і в підошлім віку був чоловік, а не гадав, здається, борзо умирати…

— А якби… якби був усний тестамент?..

— Коби ж то він був.

— І був би правосильний?

— Потвердження його залежало би в данім випадку виключно від вашої королівської мосці. Коли ваша королівська мосць узнаєте такий тестамент правосильним — він стає під оборону закону.

Ян-Казимир положив Радзивіллові руку на плече. Рука дрижала.

— Пане канцлере… Тепер вакує економія Кобринська… Добре стоїть… В пару тисяч — правда? Я би хотів запевнити пана канцлера, що він сю економію вже може вважати своєю…

Ще глибше поклонився Радзивілл. Ся економія дійсно був ласий шматок. Ще лиш не міг догадатися — під що так підлазить король. Але як би там не було, постановив користати з хвилі.

— А кому, коли насмію запитати, ваша королівська мосць рішили дати маршалківство надворне?

— Але ж княже! Ще ж Казановський жиє!

— Я не о короннім маршалківстві, а о литовськім.

— А… Прошу вибачити. У мене сейм все в голові перевернув. Я, по правді сказати, ще не рішив. А кому би жичив то віддати пан канцлер?

Радзивілл усміхнувся у тьмі. Клювало.

— Преці ж я не роздаю урядів. То вашої королівської мосці воля.

Замалим не крикнув Ян-Казимир: "Княже, пощо між нами комедії!" — але здержався. Се вже хіба би був більший цинізм, як у Радзивілла. І тому, прийнявши солодкавий тон, король сказав:

— Я не потребую о тім нагадувань, лише хотів би засягнути поради пана канцлера, як досвідченого в ділах державних мужа, з одної сторони, і яко найліпше ознайомленого з литовськими стосунками, з другої. Преці ж князь дуже добре розуміє, що я не хотів би своїми невдалими комбінаціями викликати хоч дрібку незадоволень серед панів оптиматів Великого княжества Литовського.

— А писарство?

— А писарство нехай переходить на пана Обуховича.

— Добре, завтра розділю ваканси подлуг того, як собі жичить пан канцлер. А взамін прошу також о услузі. Князь розуміє, що мені дуже не хотіло би ся… Впрочім… Я попросту боюся того рода спорів. Казановських так багато… Всі вони добрі люде, але ж бо ся родина вже почала хилитися до упадку. От лише брат мій підтримав пана Адама на поверхні державного життя. Тепер, коли направду тестаменту не знайдеться, скільки рук простягнеться по ласу спадщину! А се з усіх боків зле. Пропаде, розпорошившися, велика фортуна і нікого не урятує. Я хотів би… мені би ся здавало, що… ліпше якби маєток позістав цілим.

— Тобто як? Я не розумію.

— Нехай би Казановський записав його комусь одному… Одній особі…

— Але як же то можна? Він же лежить як труп.

— А усний тестамент? Усний…

— Та-бо він і усного зложити не годен. Мовчить, ну, кажу ж, мовчить.

— Може, він лише голосно не може говорити, а якби так… нахилити близько вухо, то, може би, можна учути…

Тепер уже канцлер порозумів: король предлагав йому сфальшувати тестамент. Але на чию користь? Невже все правда, що передзвонювали про стосунок короля з Казановською…

Оба схвилювалися. Як-не-як, а річ пахнула досить сильно. Могли вийти порядні скандали. І то порядні скандали. Радзивілл напружено передумував. І відмовитися від Кобринської економії було жаль, але ж бо й справа не зовсім чиста. Постановив висвітлити:

— Як же ваша королівська мосць гадали би то зробити?

— Як? А дуже просто. Треба двом гідним довір'я людям піти до хорого, запитатися його о його останную волю і, добре вислухавши, занести обляту до акт гродських. Я певен, що високоповажний пан Казановський запише весь свій маєток своїй жінці… Він же її так любив…

Дійсно. Правду говорили. От тобі й пані Казановська! Але ж бо й король! Хе — тут не самою економією пахне! Чекай, небоже, — я тебе ще не так нагрію. От який тобі сойм у голові!

— І ваша королівська мосць жичить, щоби то я пішов "добре вислухувати" волю пана маршалка?

— А чому ж би ні?

Ян-Казимир певен був, що Радзивілл не підійметься сеї ролі, але на всякий випадок закидав вудку.

— Я гадаю, вистарчило би двох правників. От когось з секретарів вашої королівської мосці.

— То пан згоджується? — жваво сказав Ян-Казимир.

— Я ще того не сказав.

Бистро обдумав Радзивілл, що справу може повести без найменшого ущербку для себе, а виграти, все при тім щось виграє.

— Ні, я вже дуже прошу пана канцлера… Преці ж я сам… я не чекав про економію Кобринську, але сам…

— Я є дуже вдячний вашій королівській мосці за сей дар, але ж пан не потребує йти сам. Я згоджуся, що можна, і то навіть буде ліпше — послати двох правнуків. Менше галасу… А їм можна сказати, аби вони добре слухали. То вже ваша королівська мосць самі упімнуть.

— Ні, ні… Як же я можу? Ні, я вже прошу пана канцлера. Преці ж ми ще не умираємо, ще доведеться разом жити, мати спільні інтереси… Ще ж, може, й король на що здасться.

— Але ж бо я не знаю, що говорити навіть!

— Но-но-но! — король потріпав Радзивілла по плечу. — Преці ж князь не дитина. Ми порозуміємося, ми порозуміємося. Радзивілл чув, що може тепер топтатися по сему королеві як хоче довго. І нахабно вставив:

— Добре жінкам. Не треба ні булавою воювати, ні дипломатикою. Вистарчить трохи за берло королівське потриматися — і щастє само спадає на голову.

Ян-Казимир хіхікав.

Радзивілл замкнувся знов у свою нічим не взрушену повагу. Преці ж він завше такий штивний, зверхньо спокійний. От тепер лише не міг утриматися, аби не шпигнути короля.

— Що ж до справи, то добре. З мандату вашої королівської мосці вишлю завтра ж когось з секретарів… Може… може, пана Купцевича яко нотаріуса. Так… Так буде найліпше. Він піде до хорого пана

маршалка, аби розпорядив, коли може, своїм маєтком ще при житті, щоб не було відтак завіклань і безпотрібного шуму. Результати будуть облятовані в книгах городських, може, таки завтра ж.

— Ні, ні, ні. Я просив би пана канцлера доконче дати мені знати перед тим. Бо се для мене надзвичайно важно.

— Добре. Коли ваша королівська мосць собі того зичать.

Розпрощалися.

Зовсім тихо стало в королівськім кабінеті. І темно. Довго ще ходив Ян-Казимир по покою і радів. А як радів, то в нього чомусь завше починала селезінка грати.

"Часом добрі концепти так несподівано приходять у голову. Коби ж я подумав о тім раніше. Ми би удвох з Гальшкою щось би вдіяли. І обійшло би ся без сего проклятого литовця. Тепер він гадає, що тримає мене в руці. Ого! Зачекай ще..."

А потім сів у фотель і замкнув очі. Як жива, стала пані Казановська і сміялася тим своїм сміхом, від котрого завше гострі колючки починали брати короля. Бачив він жінок на своїм віку доста, але такої пишної, такої потягаючої не пригадує другої. І, згадуючи при тім перестарілі wdzicki[73] своєї жінки, аж спльовував король Ян-Казимир.

73

Принади (пол.).